

O CESTĚ DO SOVĚTSKÉHO UZBEKISTÁNU (I)

*„Do Buchary ubíráš se,
o pomatenče,
zasluhující okovy
žaláře!“*

[Meslevi Serif Mevlevi, 13. stol.]

Není tomu ještě ani sto let, co teologové bucharských církevních škol, věhlasných medres, tvrdili se vší vážností: „V celém světě sice padá světlo slunce shora, ale v Bu-

chary, když jsem odpočíval opřen o zeď starobylé medresy Kukeldaš a pozoroval tiché, číhavé ulice spícího města. Mlmoděk jsem se usmál: Buchara zářila. Novému měsíci ještě nenarostly růžky, osamělé světlušky hvězd poletovaly někde v nesmírné dálce, a sporé osvětlení hlavních ulic rovněž nedávalo náležité vysvětlení nočního jasů. Lehké, nenucené světlo

chalátu, splývavého pláště jasných barev. Tisíce nedůvěřivých Evropanů ztráceli a ztrácejí soudnost při pohledu na štíhlé minarety, bání měřit, množství bazarů a písečných přesypů, nechávají se hypnotizovat jako králci magickými slovy Karakum, či Amudarja. Mnozí přijíždějí se zkrešenou představou staré Střední Asie, aby ji našli jako Egon Ervín Kisch „od zá-

SVĚTLO Z BUCHARY

chaře vychází světlo ze země, protože v ní je pohřbeno tolik svatých mužů.“ Obezřetnější muslimové si tuto oficiální tezi vykládali jako metaforu, přesto i oni byli přesvědčeni o tom, že Buchara je jediným pravým zdrojem světla víry a pramenem moudrosti, která se z ní line do celého pravověrného světa islámu.

Vzpomněl jsem si na onu scholastickou poučku jednou v noci uprostřed hliněné Bu-

chary, když jsem odpočíval opřen o zeď starobylé medresy Kukeldaš a pozoroval tiché, číhavé ulice spícího města. Mlmoděk jsem se usmál: Buchara zářila. Novému měsíci ještě nenarostly růžky, osamělé světlušky hvězd poletovaly někde v nesmírné dálce, a sporé osvětlení hlavních ulic rovněž nedávalo náležité vysvětlení nočního jasů. Lehké, nenucené světlo

Podobných triků má Orient plné záhyby svého třpytivého

kladu změněnou“, či přetvořenou v několik socialistických republik velkého Sovětského svazu, jak nám ji poprvé představil ve svých reportážích Julius Fučík.

Než lze však dobře porozumět tomuto dráždivému koutu země, skrytému v hloubi největší světové pevniny bez znalosti jeho historického vývoje, protože lidé tuto zemi odpradáвна obývali, budovali, pustošili a přetvářeli, až jí vtiskli dnešní působivou podobu. „Heroická krajina Střední Asie člověka připoutá, přilne k ní jako matka k dítěti,“ tvrdí E. E. Kisch a má pravdu. Jen na pozadí obrovských lidských zápasů je možno spatřit ono duchovní světlo, kterým Buchara dodnes proniká do srdcí vnímavých lidí.

I když to světlo už dávno nemá vůbec nic společného s tlením těl mrtvých služebníků Alláhových, ani s jejich pravověrnou moudrostí.

[Pokračování]

▲ Buchara.

čtvrtek 7. listopadu 1974

*„Mazdo, tvá je moc,
kterou můžeš zjednat
spravedlivému chudá-
kovi lepší úděl!“*

(Zarathuštra — Gá-
thy, 6. stol. př. n. l.)

Málokterá oblast naší země-
koule má tak bohaté kulturní
tradice, jako sovětská Střední
Asie. Toto území bylo od pra-

jevil zbytky sídliště, jež skoro
přesně odpovídá popisu měs-
ta Varu, zmíněného v Avestě.

Staroiránské kmeny byly
neustále ohrožovány ze zápa-
du Babylónskou říší Semitů,
z východu zase nájezdy divo-
kých Túrů, středoasijských
kočovníků, v jejichž pojme-
nování se už ozývá budoucí
označení tureckých kmenů.
Staré rituální obyčeje byly

my“, tajemného nápoje, po-
kládaného některými dnešní-
mi badateli za odvar z mu-
chomůrky červené.

Zhruba od 6. století před n.
letopočtem se zde šíří zoro-
astrismus, náboženství Zarat-
huštrovo, jedna z nejdůležitěj-
ších náboženských reforem v
lidské historii. Toto dualistic-
ké učení o protikladu dobra
a zla a jejich projevu ve svě-

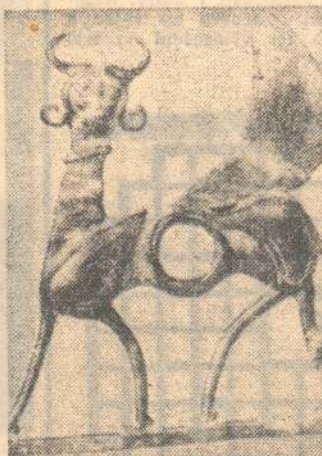
SVĚTLO Z BUCHARY

dávna křížovatkou putujících
národů i myšlenkových proudů.
Svůj význam měla i jeho
poloha, těsná blízkost Sibiře,
oné mýtické „kolébky lid-
stva“.

Ať už pokládáme hypotézu
o „kolébce lidstva“ za vědec-
ky správnou či nikoliv, zcela
prokazatelně obývali Střední
Asii lidé už před sto tisíci le-
ty. Např. v městě Samarkandu
je doložena existence sídliš-
tě cromagnonského člověka,
na mnoha dalších místech té-
to oblasti se našly památky
ještě mnohem starší.

Rovněž vlastní historická
tradice sahá až k počátkům
paměti lidstva. Na území
Střední Asie vznikla první
centra árijské vzdělanosti,
zde se odehrávaly výjevy báj-
né Avesty, posvátných staro-
iránských textů. Sovětský ar-
cheolog Tolstov dokonce ob-

doprovázeny obětováním lidí
a orgiastickými slavnostmi,
spojenými s pitím opojné „he-

▲ Ozdoba se zřejmými
iránskými vlivy.

tě, zamítající askezi a vědo-
mě stranící slám dobra, po-
máhalo vytvořit společnost
spojenou silným poutem ná-
boženského i národního uvě-
domění. Některé podoby toho-
to učení, jako třeba mazdis-
mus či mithraismus, uctívání
boha světla, či pozdější sek-
tářský manicheismus zde pře-
trvaly dlouhá staletí a pře-
žily mnohé novější nábožen-
ské směry.

K nesporným historickým
událostem patří i skutečnost,
že ve Střední Asii zakládal
města již první panovník per-
ské královské dynastie Achai-
menovců Kýros (vládl v le-
tech 550—530 př. n. l.), či z
řeckých dějin dobře známý
Dareios I., který se o svých
středoasijských poddaných
zmiňuje v pověstném „bahis-
tánském nápisu“, vytesaném
na věčnou památku do vys-
ké skály.

Středoasijské turecké a turkotatarské kmeny byly již před arabským vpádem na značné kulturní úrovni. Staroturecké ranové písmo, rozlišštěné teprve nedávno, přineslo mnoho důkazů tohoto vývoje. — Vedle tureckých jazyků a perštiny se v oblasti Střední Asie užívala především soghdština, která byla dorozumivacím prostředkem celého úze-

středěné v okolí Samarkandu stavěly prý na náměstí rituální dřevěné sochy koní, býků a velbloudů v životní velikosti.

Když arabský vpád pozbyl své prvotní síly, turecké kmeny se znovu spojily a vytvořily hlavní dynastie sámánovců, ghaznavovců či seldžuků. Z této doby pochází charakteris-

tická nástěnná malba, objevená v uzbeckistánském Kášgarsku. Na severní stěně místnosti je obraz čínského císaře, na východní indiští bráhmáni a turečtí chánové, na západní iráňští šáchové a římsští císaři. Opravdu, těžko si představit lepšího zpodobení vlivů, působících na tehdejší Střední Asii!

SVĚTLO Z BUCHARY

mi. V Čínské zdi se našly dokonce staré dopisy ze 4. století psané tímto jazykem, později pohlceným tureckým živellem, dnešní uzbecktinou.

I když je to povýšená kulturní Evropa někdy sotva ochotna připustit, kočovné národy přispěly k vývoji lidstva nemalým podílem. Například kalhoty, nezbytný doplněk dnešního oděvu, vynalezli kočovníci už ve starověku. Ve Střední Asii se poprvé objevil třmen, ohnutá šavle a dlouhý skládací luk s dostřelem až 700 metrů. V oblasti duchovní tvorby vytvořili kočovníci dva typy pověstí: bohatýrskou pohádku a démonologickou novelu.

Čínští a byzantští vyslanci popisují s nadšením říši orchonských Turků. Bucharský chán měl prý trůn podspřený čtyřmi zlatými pávy a dalšími zvířaty ze stříbra. Kmeny sou-

▲ Ismailovo mauzoleum v Buchaře (9. stol.)

pondělí 11. listopadu 1974

SVĚTLO Z BUCHARY

„Proč odepřeny prozářené
výšky
tou drsnou síť klece
pohaslé,
kde jako osamělá záře
nad planinou
sotva se rozsvítila, mizí
a pohasne?“
(Avicenna, O lidské duši)

Podivuhodnou krajinou
Střední Asie však neprochá-
zeli jen samí válečníci. Od-
jakživa se tu rodili básníci i
vědci, které dnes zná celý
svět. Rúdákí, první veliký
perský básník, pochází od
Samarikandu. I když dnešní vě-
da upravila pověsti o tom, že

napsal přes milión veršů na
pouhých sto tisíc, zůstala
krása těch dochovaných tak
působivá, že vydržela svěží
více než tisíciletí.

Zde se narodil vynikající
učenec Al-Birúni, vysvětlující
již před tisícem let historic-
ké jevy hospodářskými příči-
nami a odmítající možnost
soužití náboženství s vědou.
Bucharský básník Dakídí se
stal tvůrcem prvního per-
ského národního eposu a je-
ho verše převzal později Fir-
rausí do svého veledíla „Kni-
ha králů“, Šáhname. Všichni
velikáni perské literatury
měli ke Střední Asii úzký

vztah, např. Omar Chajjám,
Sádi či Háfiz, který v jedné
básni tvrdí, že za Samarkand
s Bucharou klidně vymění své
„indické“ srdce.

Jedním z nejznámějších bu-
charských rodáků je zcela jistě
Abú-Alí Ibn Síná, zvaný v Ev-
ropě Avicenna. Narodil se r.
980 a už jako mladík udivoval
učenosť a zběhlost v lékař-
ských vědách. Podrobně pro-
studoval slavnou knihovnu
bucharského emíra, která by-
la tak bohatá, že už nikdy,
jak sám tvrdí, lepší neviděl.
Lékař, přírodovědec, filozof a
básník v jedné osobě byl zá-
roveň i příjemným člověkem,
který se nezřikal lidských ra-
dostí. Historikové dokonce př-
ší: „Přes špatný a stále se
zhoršující tělesný stav ne-
vzdává se Ibn Síná ani teď
žádného z tělesných požitků
a tak zemře r. 1037 úplně vy-
čerpan.“

Dnešním studentům bude
určitě sympatické Avicenna-
vo přiznání ve vlastním životop-
ise: „Kdykoliv mě přemáhal
spánek nebo jsem cítil sla-
bost, vypil jsem pohár vína,
až se mi vrátila moje síla.
Pak jsem se vracel k čtění.
A když mě zajal lehký spá-
nek, snil jsem právě o té o-
tázce, takže různé aspekty
mnohých otázek se mi zjevily
ve spánku.“

To vůbec neznámá, že by
Avicenna uznával jen tak ori-
ginální metody studia! Posuď-
te sami: „Pravý odpočinek je
odpočinek, v němž si člověk
oddechne od nevědomosti a
pravá únava je únava z nevě-
domosti, protože ona je ne-
mocí duše. Osvobodit se od
ní znamená záchranu, věčný
klid a stálou rozkoš.“

Jistě uznáte, že taková teo-
rie aktivního a tvůrčího od-
počinku dodnes neztratila nic
na své platnosti.

(Pokračování)

▲ Jeden z nejkrásnějších stavebních celků Samarkandu —
mauzoleum Šáh-i-Zindeh.

úterý 12. listopadu 1974

O CESTĚ DO SOVĚTSKÉHO UZBEKISTÁNU (5)

„Aškadu anna lá iláhu
illá iláhu wa Muhammadan
rasúlu l-láhi.“

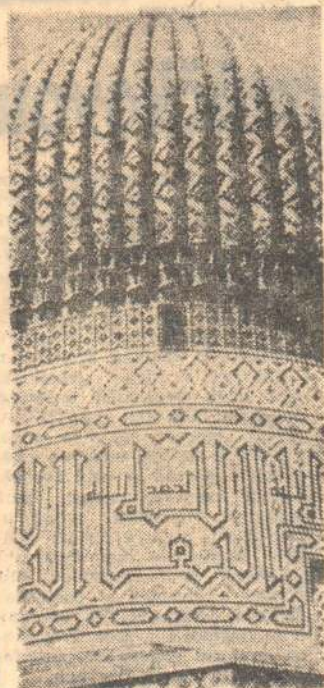
(Vyznávám, že není bo-
ha kromě Alláha a že
Muhammad je jeho prorok.)

Koncem 15. století se uzbeč-
tí kočovníci spojili a postupně

ovládli celou Střední Asii.
Chán Muhammad Šajbání od-
stranil vládu Timúrovců,
později Abdulláchán obsadil
r. 1559 Bucharu a soustředil
celé okolní území, tzv. Máva-
ráannahr, jak se arabsky na-
zývala oblast mezi Amudarjou

je třeba „sarafán“, který pře-
šel do ruštiny z perštiny a
znamená „oděv od hlavy až
k patě“, čili levnou perskou
látku. Rovněž třeba i ruské
slovo „děngi“, peníze, vzniklo
ze slova tenga, označující
drobnou minci, která ještě

SVĚTLO Z BUCHARY

středa 13. listopadu 1974

a Syrdarjou, kolem jednoho
centra, kterým se od té doby
definitivně stala Buchara. Tak
došlo k odtržení Střední Asie
od Iránu, což se projevilo sa-
mostatnějším kulturním vývo-
jem středoasijských národů.
Příchod Uzbeků nebyl náhodný.
Smysl slova Uzbek (us = sám
bek = pán) upomíná na dlou-
hotrvající národní svébytnost
tohoto kmene. V letech 1312
až 1341 byl Uzbekchán, člen
Čingisova rodu, dokonce chá-
nem Zlaté hordy, vlastnil po-
zemky až k Číně a zaváděl
násilným způsobem islám.

Panování prvních uzbeckých
vládců Střední Asie bylo ve
znamení bouřlivého rozvoje
obchodu s Indií, Sibiří a poslé-
ze i s Ruskem. Už car Ivan
Hrozný vyslal do Buchary
cestovatele Jenkinsona, aby tu
jednal o obchodních stycích,
stejně tak učinil o něco
později i Petr Veliký, když tu
poslal vyjednávat Floria Be-
reveního. Obchodování zvkve-
lo. Jeho živou připomínkou

před revolucí v Buchare platí-
la za 15 kopejek.

Po Nadíršáhově návštěvě
Střední Asie se dostal r. 1753
v Buchare k moci první pří-
slušník uzbecké dynastie Man-
gitů, kteří zde vládli až do
roku 1920. Ve Střední Asii
vznikly tři feudální státní
celky, které mezi sebou usta-
vičně válčily: chivský a ko-
kandský chanát a bucharský
emirát.

Feudální útisk obyvatelstva
byl nesmírný. Dokonce ještě
ve 2. polovině 19. století bylo
podle cestovatele Vambéryho
v Buchare asi 20 tisíc otroků,
kteří se běžně prodávali na
bazarech. Jiní cestovatelé mlu-
ví o daleko vyšších číslech.
Ještě počátkem tohoto století
bylo možné, aby guvernér
Chorásámu sebral rolníkům
300 dívek a prodal je do
otroctví na úhradu státních
dluhů, jak se prokazatelně
stalo. (Pokračování)

O CESTĚ DO SOVĚTSKÉHO UZBEKISTÁNU (6)

„Turkestán je kolonií nejčistšího typu“

(V. I. Lenin o Střední Asii)

Ve hře byl jako obvykle značný kapitál a proto se evropské mocnosti náhle začaly vážně zajímat o Střední Asii. Nejinicativněji si v tom počínala Anglie, která prohlásila, že musí ochránit „svou“ Indii před případným francouzským nebo ruským nebezpečím. V roce 1838 vtrhla anglo-indická vojska do Af-

čí nepřímo součástí ruské říše.

„Střední Asie slouží ruskému kapitalismu jako kolonie“, píše v roce 1899 V. I. Lenin. Bylo tomu skutečně tak. K hospodářskému útlaku místních feudálů přistoupil ještě útlak carský. Objektivně vzato však měla ruská okupace pokrokový charakter. Byl učiněn konec krvavým válkám mezi jednotlivými panovníky, bylo postupně odstraněno

začalo v zemi nacionální buržoazní hnutí zvané džadidismus, mladobucharské hnutí. Přes své osvícenské snahy a proklamovanou revolučnost nemělo daleký dosah a působilo především v kruzích inteligence. Džadídi byli jako pokrokáři, rušitelé středověkého klidu tvrdě stíháni, zvl. v posledních letech emirátu, kdy již začínalo být zřejmé, že i v Buchaře se chystá zásadní revoluční změna.

SVĚTLO Z BUCHARY

ghánistánu, přešla Hindúkuš a zamířila do Střední Asie. Jen statečný odpor Uzbeků, Tádžiků a Afghánců zmařil koloniální plány dobyvatelů. Rusové odpověděli tažením generála Petrovského do Chivy, které dopadlo stejně neúspěšně.

Ruská okupace Střední Asie se však později přece jen podařila. Car nejprve pomohl bucharskému emírovi potlačit povstání v okrajových oblastech, potom vystoupil již otevřeně s vojenskou mocí. Prohnilý vládní systém středoasijských chanátů neodolal, když ruských vojáků, sice lépe vyzbrojených, bylo jen velmi málo. „Žeňte je až do Petrohradu!“, přikázal velitel Uzbeků Muzaffar před rozhodující bitvou v roce 1868. Ještě téhož roku v květnu byl ale dobyt Samarkand a do roku 1876 se celá Střední Asie s výjimkou Turkménie stala přímo

otroctví, založeno školství a umožněn vznik místního průmyslu. V roce 1888 vjel do Samarkandu první vlak, roku 1899 byla železnice protažena od Kaspického moře až do Taškentu.

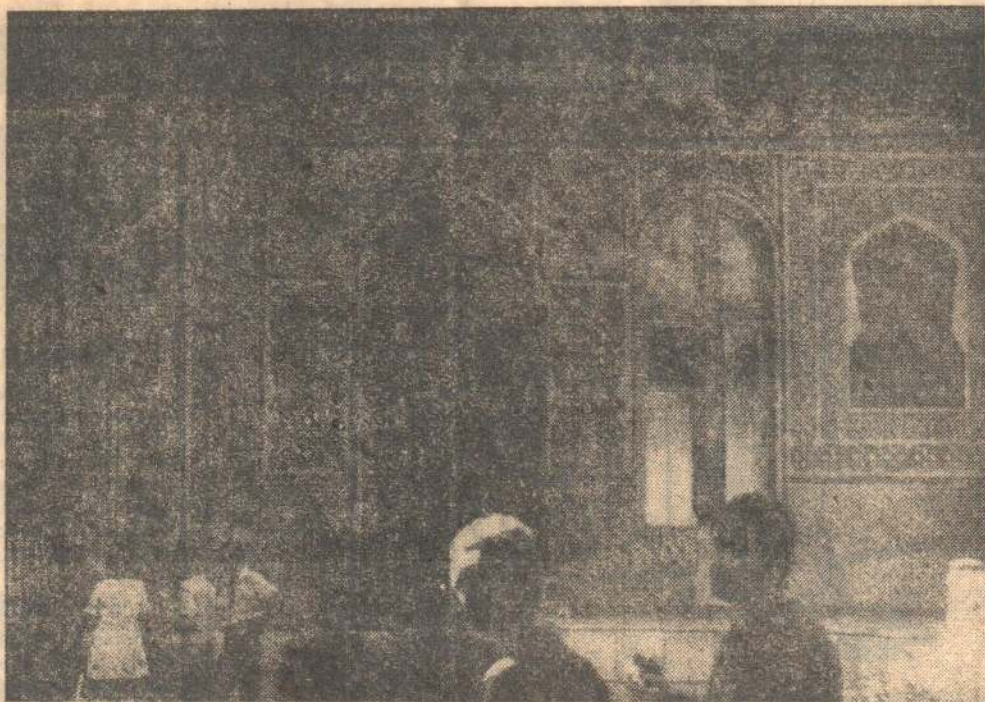
Bucharský emírát byl ale i poté na rozdíl od ostatních relativně samostatný. Kromě formálního zákazu otroctví nezasahovala carská vláda do zdejších záležitostí. V Buchaře na dále vládla neomezenou mocí feudální ideologie, země zůstala zcela izolována od celého světa. Zejména emír Abdulahad uzavřel Bucharu jakémukoliv vnějšímu vlivu a tvrdošíjně udržoval na svém dvoře středověké zvyklosti. Sám se však stykl s Evropou nevyhýbal — měl v ruských bankách uloženo 34 mil. zlatých rublů.

Za vlády Olimchána, posledního bucharského emíra,

▲ Z Muzea V. I. Lenina Taškentě.

čtvrtek 14. listopadu 1974

▲ Taškentské muzeum užitého umění

O CESTĚ DO SOVĚTSKÉHO UZBEKISTÁNU (7)

SVĚTLO Z BUCHARY

„V podpaží dva melouny
neudržíš!“

(Uzbecké přísloví)

K novotářským „džadidům“ patřil zprvu i Sadriddin Ajni, jeden ze zakladatelů moderní tádžické i uzbecké literatury, po němž je dnes pojmenována ulice skoro v každém středosijském městě. Když bucharský emír v dubnu 1917 slíbil uskutečnění některých reforem požadovaných pokrokaři, varoval Ajni vedoucí osoby hnutí před přílišnou radostí. Jeho obavy se vyplnily — již na děkovné manifestaci bylo zahájeno zatýkání. Ještě téhož dne Ajni obdržel od emírových katanů 75 ran holí a nebyť náhodného zásahu oddílu ruských vojáků, kteří ho dopravili do nemocnice v Kaganu, sotva by přežil. I tak se musel podrobit 25 operacím a ještě dlouho potom churavěl. Jeho mladšího bratra dal emír popravit, starší byl zastřelen emírovými „basmači“.

Taková byla skutečná tvář bucharského emirátu, navenek zastřená pláštěm středověkého klidu a ztrnulými kulisami pohádkové orientální spokojenosti. V sousedních oblastech byla tato maska již značně potrhaná. V roce 1916 proběhly v několika městech stávky na protest proti odvodům do carské armády — jen v Taškentě to mělo za následek 11 mrtvých. Zde také nacházely revoluční myšlenky největší odezvu. V září 1917 schválil výbor taškentského sovětu rezoluci o předání moci sovětům. 10. listopadu dal revoluční výbor signál k ozbrojenému povstání a do prosince zvítězila sovětská moc v téměř celém Uzbekistánu.

Nepřátelé se ale nevzdávali. V lednu 1919 bylo v Taškentě zavražděno několik členů vlády, chanáty v Chivě a v Buchare kladly houževnatý odpor. Teprve v roce 1920 vy-

pukla revoluce i zde, a s pomocí Sovětské armády byl konečně odstraněn feudální režim. Buharský emír Olimchán uprchl do Afghánistánu, odkud řídil záškodnické tlupy „basmačů“. Jejich pozdější velitel Ibrahimbek byl zlikvidován až v roce 1931, v době Kischovy návštěvy Střední Asie.

Po emírově neslavném útlaku vytvořená Bucharská lidová republika, která nebyla součástí SSSR, se 27. října 1924 společně s Chorézmem a Turkestanem přihlásily do rodiny sovětských národů a daly vzniknout Uzbecké SSR.

Tím začala nejslavnější dějinná etapa této tak těžce zkoušené země. Úspěchy, kterých za 50 let své novodobé existence dosáhla, jsou jasným potvrzením správnosti nastoupené cesty socialismu. Každoročně se o tom jezdí přesvědčit zvědaví zahraniční turisté, mezi něž jsem se letos připlétl i já.

SVĚTLO Z BUCHARY

„Zamiluješ si tuto zemi hlubokou láskou a znovu a znovu se budeš do ní vracet.“

(J. Fučík o Střední Asii)

Letadlu L-31, kterým si E. E. Kíšch letěl v roce 1931 z Moskvy do Taškentu pro své zážitky ke slavné knize reportáží „Asie od základů změněná“, to trvalo pět dní, než dorazilo do cíle. Dnešní iluze to hravě zvládnou za méně než 5 hodin. Rovněž ona Asie se od té doby na svých nových, pevných základech opět změnila k nepoznání.

Dnešní Uzbeká SSR má rozlohu 447 400 čtverečních kilometrů a zhruba 13 miliónů obyvatel. Žije zde na sto různých národností, jak to ostatně odpovídá bouřlivé historii této země. Nejpočetnější jsou Uzbekové, kteří tvoří 66 procent obyvatelstva, dále Rusové, Karakalpací z okolí Aralského moře, Tadžici, Kazaši, Turkmeni, Kirgizi, Ukrajinci a mnoho dalších. Od roku 1932 je součástí Uzbekistánu Karakalpacá autonomní SSR.

Hlavní město Taškent má milión pět set tisíc obyvatel a soustřeďuje třetinu průmyslu celé země, zvláště strojírenského, bavlnářského a potravinářského. Třiset tisícový Samarkand je známý chemickými a potravinářskými závody a tkalcovnou hedvábí. V Buchaře je bavlnářský kombinát, továrna na zpracování kůže karakulských ovcí a závody zlatého vyšívání. S pomocí dalších uzbeckistánských měst má za poslední pětiletku objem průmyslové výroby v zemi vzrůst o 51 procent!

Využívání bohatých přírodních zdrojů surovin stává Uzbekistán na přední místo v celém Sovětském svazu. Už při tažení Ale-

xandra Makedonského letopisci zaznamenali, že poblíž jeho stanu vyvěral ze země olej. Po bližší identifikaci místa prý geologové zjistili, že tam jsou skutečně naftová ložiska. Celková roční těžba nafty představuje asi 2 milióny tun, uhlí asi 4 milióny tun. Palivem s největší budoucností je však plyn, kterému tu říkájí „modré zlato“. Obrovské dálkové plynovody na trasách Buchara — Ural a Střední Asie — centrum dopraví hodnotné palivo až do Moskvy. Těžba plynu představuje přes 30 miliard krychlových metrů ročně. V pásku středoasijských pouští se ukrývají další poklady nezměrné ceny — například měď, olovo, zlato, fosfor a wolfram.

Zemědělci produkují milión tun obilí ročně. Od vydání dekretu „O znárodnění půdy a vody“ v roce 1925 bylo postaveno přes sto tisíc kilometrů umělých zavodňovacích kanálů.

Když se před 50 lety vracel z Moskvy do Taškentu první Uzbek s vysokoškolským vzděláním, vítali ho na nádraží s muzikou. Je-

nom 2 procenta obyvatel uměla totiž před revolucí číst a psát. Negramotnost byla zlikvidována v roce 1940 a dnes je v zemi 38 vysokých škol, 30 vědeckých ústavů, 25 divadel a dva filmové ateliéry.

Myslím, že tato fakta mluví dostatečně jasnou řečí.

Z továrny zlatého vyšívání v Buchaře.

pondělí 18. listopadu 1974

SVĚTLO Z BUCHARY

Nesmíme zapomenout na bavlnu! Kolem ní se točí život celé země, mluví se o ní v tramvajích, na bazárech i v čajovnách. Když letos koncem října oslavoval Taškent 50 let vzniku Uzbeké SSR, vytvořily zástupy cvičenců živý obraz bavlníkového květu. Keřík bavlníku opepíná i uzbecký státní znak.

„Bílé zlato“ se tu pěstuje už přes dva tisíce let. Celá staletí se pěstovalo stejným způsobem. Změna technologie v poslední době přinesla přímo ohromující výsledky. Vždyť jestliže např. v roce 1932 činil hektarový výnos bavlny 8,29 q, nejsou dnes kolchozy se sklizní 100 q z hektaru žádnou výjimkou. Julius Fučík píše s nadšením, že v roce 1933 se podařilo sklidit 795 tisíc tun surové bavlny. XXIV. sjezd KSSS dal zemi za úkol sklidit v roce 1975 4,9 mil. tun a v Uzbekistánu nepochybně, že se jim to podaří. Chtějí dokonce odevzdat 5 miliónů tun!

Když jsem se brouzдал bavlníkovým polem u Buchary a hledal co nejhezčí rozvité květ, ukrytou kuličku bílého chmýří, nemohl jsem konce lánu dohlédnout. Ani přímá blízkost pouště jako by nevažila. Už 420 tisíc hektarů kdysi strašné Hladové stepi bylo zúrodněno a přes čtvrt mil. tun bavlny se rodí právě v této půdě.

Péče o bavlnu představuje přes tři sta pracovních dnů v roce. Čím častěji se okopá-

vá, tím větší jsou výnosy. Technika pomáhá skoro při všech operacích — zasahují brázdovače, sečí stroje, kultivátory, letadla i sklízňové kombajny. Bavlnářští mistři dokáží vypěstovat keře až o sto tobolekách!

Rovněž při pěstování bource morušového, jehož příčiněním vzniká jemné hedvábí,

byla zavedena moderní výrobní technologie.

Vždy poslední srpnovou sobotu a neděli se slaví svátek sklizně bavlny, „pachta baj-raní“. Je to snad největší svátek v celém roce, a co je zajímavé, slaví se před sklizní. O to radostněji prý pak probíhá sklizeň „bílého zlata“.

▲ Svátek bavlny — grafika K. Bašarova

SVĚTLO Z BUCHARY

„Čím válečnější jsou tradice nějakého národa, tím mírumilovnější je jeho povaha.“

(E. E. Kisch)

Seděl jsem v samarkandském trolejbusu a vedl rozmluvu s průvodčí. Vlastně ji vedla spíše ona: „A je to Československo daleko?“ — „Takových pět tisíc kilometrů.“ — „To je dost daleko,“ konstatovala průvodčí a ostatní cestující natahovali krky, aby o nic nepřišli. „A rostete u vás bavlna a obilí?“ — „Kdepak bavlna, jenom obilí.“ — „A je u vás maso?“ — „Ano, je.“ — „A jaké?“ — „No, třeba hovězí, vepřové...“ V trolejbusu to zahučelo, lidé se usmívali, rozjařeně poposedávali a kroutili hlavami: co to je za zemi — bavlna tam neroste a místo skopového pojidají nečistá prasata!

Trolejbus projížděl parkem kolem Leninovy sochy a průvodčí se ke mně naklonila: „Vidíte tam tu sochu? To byl nejlepší člověk, jemu vděčíme za všechno, co tady dnes máme.“

Podobných hezprostředných setkání zažije zahraniční návštěvník Uzbekistánu celou řadu. Lidé jsou tu vesměs přátiví a přátelští, navíc jsou obvykle také zvědaví a mají smysl pro humor, jak se dá očekávat od národa blíže příbuzného s tureckým Enšpíglem Nasreddinem, kterého i tady dobře znají.

Zvláště místní mládež si v tomto ohledu počíná velmi čile. Protože se tu děti učí

evropským jazykům už od třetí třídy školní docházky, pokřikují na vás při procházce městem umounění naháči v němčině, angličtině i francouzštině. Na nádvoří medresy Kukeldáš mě jednou doslova přepadly dvě malé dívky, školní němčinou mi vyjádřily přátelství a zmizely tak rychle, že nebýt plechového odznáčku, který se mi blýskal na košili, asi bych tomu nevěřil. Rusky umí skoro každý.

Starší lidé jsou spíše uměření a důstojní, přesto však někteří z nich jsou málem zvědavější než děti. Můžete se pobavit třeba s muslimskými poutníky o osobě proroka Muhammada, nebo s tážicými rotníky o tom, jak by podle nich měla vypadat

správná útočná řada našeho národního hokejového mužstva.

Projevy přátelství zacházejí až do mezí, pro Evropany někdy poněkud neobvyklých. Jednoho rána jsem vešel do bucharského veřejného zachodku, zařízeného podle východního systému „dvou placatých kamenů“, jak je v Bucháře tradiční zvyklostí. Na okně ležel křiklavě pestrý chalát a čilý stařík s dlouhým šedivým vousem na mne volal: „Odkud jsi?“ a stěžl udržoval rovnováhu. Když jsem mu popravdě odpověděl, dojatě mě poplácal po ramennou a řekl: „Buď zdráv, bratře!“

Člověk otupělý přemírou evropské civilizace se v Bucháře někdy cítí jako ve snu.

▲ Z rušné bucharské ulice

O CESTĚ DO SOVĚTSKÉHO UZBEKISTÁNU (11)

„Máslu, med a džbáněk bílý,
derviši do lesa sestoupili,
dervišové, lidé boží.“

(Z arabské lidové poezie)

Každého letního rána, ještě dřívě, než začne slunce žhavit vzduch, střikají se ulice, chodníky, parky a zahrádky proudy chladivé vody. Staré chau-

níchž prý šlo kdysi uhadnout na první pohled kraj nebo kmen jejich nositele. Občas kolem profrčí koník s arbou, vozem o dvou vysokých kolech a se dvěma ojei, mezi nimiž je koník zapřažen. Ještě častěji táhne arbu osel, který je v úzkých prašných uličkách

svým chrastivých kroužků, vřestěly karnaje, skoro třímetrové trubky z tepaného plechu, a celá ulice se dala do tance, až turisté sotva stačili natahovat spouště svých aparátů.

Stejně exoticky působí i mnohé další životní zvyklos-

SVĚTLO Z BUCHARY

zy, nádrže se stojatou vodou, kdysi typická součást středoaasijského města, jsou dnes prázdné. Tato semenišť nemocí a komárů nahrazují fontány a vodotrysky, nesmírně osvěžující v parném odpolední. Letní večery jsou velmi příjemné. Příliš chladno ale nebývá ani uprostřed noci, ozářované stovkami elektrických zelenožlutých lampiónů, které vyrůstají ze země v parcích a na nárožích a nenásilně doplňují městské osvětlení.

Ulicemi zvolna, beze spěchu procházejí stovky tubetějek, černých čepiček nošených na temeni hlavy a umně pošítych tradičními oranamenty, podle

užitečným dopravním prostředkem. Někdy na něm sedí až tři cestující, většinou starci s dětmi, a ujiždějí parádním poklusem, jako by zprávy o rozmarné oslí povaze vůbec neplatily.

Uzbeci jsou lidé veselí, umějí se radovat z mnoha životních maličkostí. V Taškentě jsme jednou narazili na skupinu hudebníků, kteří zrovna vystupovali ze zájezdového autobusu. Během několika minut brnkaly dutory, strunné nástroje podobné rozříznutému melounu s dlouhým hmatníkem, hřmotily dojry, bubínky v podobě obruče potažené kůží a zezadu osázené množ-

ti. U některých venkovských chalup se povalují velké nahnědlé placky, zvané „topak“. I když jsem věděl, že pro nedostatek dřeva se zde používá k topení i sušeného zvířecího trusu, marně jsem se snažil určit tvora, který by tak velkou placku dokázal udělat. Teprve později jsem se dověděl, že placky se dělají z ovčího trusu, smíchaného s řezankou, hnojem a vodou, připlácnou se na zeď chalupy a nechají vysušit sluníčkem. Vyjímají se ze silnice stejně malebně jako šňůry sušících se tabákových listů či osamělá stáda karakulských ovcí, brodicích se pískem za výhonky ostré pouštní trávy.

▲ Dojry a karnaje v taškentské ulici

SVĚTLO Z BUCHARY

**„Pět prstů — a každý jiný!“
(Uzbecké přísloví)**

„Sálám alejkum!“ — řekl jsem důležitě a s mírnou úklonou hlavy jsem letmo zašmátral rukama po hrudi. „Va alejkum assalám,“ odpověděl s mírným překvapením v očích důstojný stařík, vlekoucí pod paží velkého svázaného kohouta ocasem dopředu, v druhé ruce láhev kefiru. Byl to vrátný z restaurace Buchára a vrátil se z ranní návštěvy bazaru.

Bazar je jednou z mála částí města, kde je rušno už před šestou. Trhovci si vybírají výhodnou polohu, hádají se a rozkládají rukama. Vzduchem létají melouny, vrší se hro-

mady skopových nožiček. Každý z bazarů je prosycen svou typickou vůní.

Těžko popsat svéráznou krásu těchto míst a zdržet se projevu nadšení. Velké melouny několika druhů, obří rajčata, výstavní kusy okurek. Celé pyramidy dýní. A což teprve patlidžány, české baklažány čili lilky! Fialové až do černa, kovově lesklé, převeliké. Ani zapřísáhlý nepřítel zeleniny by nemohl jen tak klidně projít tímto vegetariánským rájem.

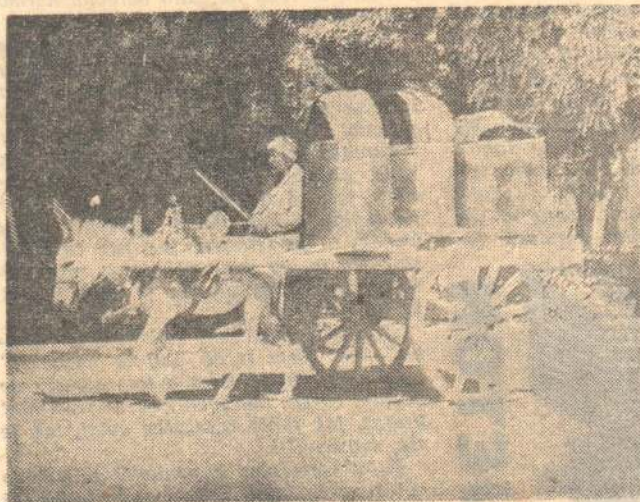
V přilehlých uličkách jsou krámky řemesníků. Ve stíněném přístřeší se tam kutí všelijaké věci. Tady třeba jeden

brunátný chlapík obratně siepuje z přinesených střepeů rozbitou nádobu, jinde dva stolaři skládají z desek kus nábytku. Chvilí jsem je úkosem sledoval, a pak jsem pochopil, že to je kolébka, v jejímž dně je vyřezán kulatý otvor. Dnes je tento uzbecký „bešik“ už jen tradičním lidovým výrobkem.

Stánky s kořením jsou obloženy tajemnými pytlíky a ohlašují se v okolí tak pronikavě, že to rozdráždí chřípí i kuchařskému amatéru. Paprika sytých barev, hořká, sladká i pálivá, omamný muškát i koření neznámých jmen — timza, kutem, rachát, zra.

Koupil jsem trochu koření zra, voňavých semínek, která patří do šašiku společně se semínky kopru. Náhle mě přilákal pytlík na okraji pultu, plný temně zeleného koření těžké vůně. Zeptal jsem se staříka v turbanu, zda se to hodí k masu, ale on se rozchechtal až k sízám a občas ze sebe vyrazil: „nás!“.

Trochu uražen jsem postával nenápadně stranou, až jsem staříka přstihl, jak si nabral mezi prsty onoho koření. V zákionu je hodil do úst, převaloval pod jazykem a po chvíli vyplívl. Byl to „nás“, tabák rozemletý na prášek a údajně smíchaný s popelem, skopovým lojem a dřívě prý i s hašíšem. Běžně se tu užívá jako šňupavý tabák.

▲ Typická bucharská arba

4 □ ostravský večerník □ pondělí 25. listopadu 1974

SVĚTLO Z BUCHARY

„Je sice pravda, že jsem vynalezl nové jídlo: chléb se sněhem, ale abych se přiznal, ani mi to moc nechutnalo.“

(Z Nasreddinových taškafic)

Hostina u Čingischána prý vypadala asi takto: na zlatých mísách přinesli pečení z mladé klisny, divokého jelena a stepních dropů, k pití kumys, červené perské víno a čínskou kořalku z melounových jader. Samarkandský Timúr dával servírovat na zlatě i porcelánu řízky z koňské kýty a pečené skopové, obložené hroudami koňských vnitřností a koulemi sekaného masa s kořením, vše zalité horkou polévkou.

Dnešní středoasijské kuchyně není sice tak bohatá na zvěřinu, zato je dostupná každému. Na bazarech i na nárožích od rána vykuřují stánky šašlíkářů, kteří opékají

kousky skopového, promíšené s cibulí, rajčaty a patřičně okořeněné, nabadnuté na dlouhém šašlíkářském meči. Někteří z nich připravují orientální kabáb, aromaticky kořeněný karbanátek, rovněž opékaný na dlouhé jehlici nad dřevěným uhlím.

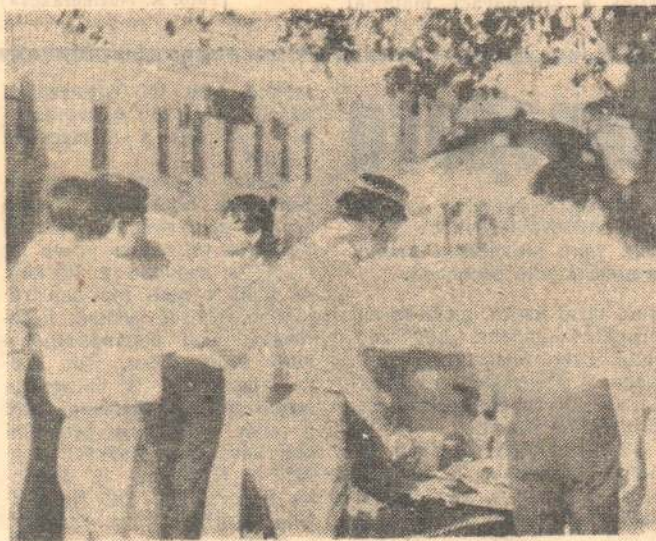
Zdejší mlsné jazyky se mají nad čím olizovat: ve stáncích leží rozinky, mandle, pražené i solené pistácie a meruňková jádra, perníky, karamely a chalva, zdejší specialita podobná tureckému medu, vyráběná z drcených ořechů, sezamových semen, cukru a dalších přísad podle krajevých zvyklostí.

V nápojích s převahou vítězí čaj. Většinou se pije zelený „kokčaj“, který má v šálku nazlátlou barvu, opojnou vůni a mírně nahořklou příchutí, zvláště když se pije bez cukru. Ovšem ani po jeho přidá-

ní ona příchutí docela nezmizí. I když je na slunci přes 50 st. C, pije se čaj velmi horký. Korán prý pokládal foukání do čaje za hřích a jak jsem se přesvědčil, lze brzy toto umění zvládnout bez obav z opařeného jazyka.

Jestě snadněji by si šlo zvyknout na jiný zdejší mrav: i v horkém létě se pije šampaňské všech druhů, protože prý dobře zahání žízeň. Dokonce se v hostincích i rozlévá. Člověku, který se s tímto moken kamarádí snad jenom o Silvestru, připraví potom venku odpolední sluníčko ukázkou zemětřesení o síle zhruba pěti balů. Uzbecký koňak je sice jemný, ale s těžkou, táhlou příchutí, o něco tmavší a levnější než koňak gruzínský, nicméně vynikající.

Králem uzbecké kuchyně je pilaf, maso s rýží, připravované na mnoho způsobů. Chcete-li se o tom přesvědčit, není nic lehčího. Kostky skopového (lze nahradit vepřovým) opražíte na omáčku, přidáte hodně krájené cibule a později i hodně mrkve a podusíte. Z koření papriku a pepř. Nakonec se vše smíchá se zvláště uvařenou rýží. Nebo: kostky telecího či drůbežního masa se duší s cibulí, česnekem, kari, strouhanou citrónovou kůrou a plátky jablěk. V jiném pilafu se rýže duší v drůbežím vývaru a přidává se kromě kostek drůbežního masa bobkový list, hřebíček, lefezonka, rozinky, loupané mandle, pepř a kari. V další ke kostkám skopového patří česnek, cibule, rajský protlak, pepř, špetka cukru, mandle, rozinky a lžička šalvěje nebo kopru. Dobrou chuť!

▲ Pivo lze najít i v Buchaře

SVĚTLO Z BUCHARY

„V novém džbánu je voda chladnější“

(Tadžické přísloví)

„Poblíž medresy Kukeldaš stojí cisterna s pivem!“ sdělil mi spiklenecky kamarád hned po příjezdu do Buchary. Za chvíli jsme tam byli. Pivo se opravdu čepovalo z cisterny, i bylo to pivo! Po delším pástu jsme se ho nemohli nabazit.

Radostně popíjce ze skutečných půllitrů stáli jsme u blízkého výkopu kanalizace a pohlíželi do třímetrové hloubky. Ve staré Buchaře nahrazo-

valy kanalizaci aryky, umělá koryta tekoucí vody. Dnes se s pomocí moderní techniky buduje perfektní kanalizační síť.

Dole ve výkopu se něco zalesklo. Nahnul jsem se nad kanál a uvědomil jsem si, že se tu nutně musí najít památky na minulost, zvláště, když se kanál hloubí v místech někdejšího aryku, který tu protékal jistě celá staletí. Zvedali jsme úlomky hliněných střepeů, čistili je od prachu a písku, až jsme málem zapomněli na pivo.

Naše počínání vzbudilo pozornost jednoho bystrého kluka. Zprvu se domníval, že nám do kanálu něco upadlo, ale když zjistil, že středem našeho zájmu jsou hliněné střepey, žuchnul do výkopu, jen se po něm zaprášilo. Brzy nám podával úlomky keramiky, hrdla starým amfór a torza nízkých mís. Jak jsem později zjistil, je vzhledem k vývoji a historické uzavřenosti Buchary podobných nálezů středověké keramiky v městě bezpočet, takže jsou něčím výjimečným jedině turistům, čehož místní kluci dovedou využít.

Příštího dne už pro mne pracovaly dvě „vědecké“ party malých sběratelů, kteří výměnou za odznaky a drobné suvenýry přinášeli střepey barevných talířů i úlomky zdobeného zdiva dávno zbořených budov. Kdyby se snad na kterémkoliv místě ve staré Buchaře vykopala hlubší jáma, muselo by se parazit na kulturní vrstvy! U jedné takové díry v parčíku za medresou jsem spatřil svého konkurenta: vysoký stařík v bílém chálátu a turbanu, s předlouhým bílým vousem ukládal do tašky kousky zelené keramiky.

V letadle jsem své hliněné poklady chránil na klíně a doma je slavnostně vyložil na stůl. Nedostalo se jim ale patřičného ocenění. Dokonce v měsíci říjnu, kdy v rámci národních směn vynášeli občané na chodník staré harampádí, přivlekla má žena domů z jedné takové hromady dvouuchý hliněný džbán, pečlivě jej vydrhla a s převahou prohlásila: „No vidíš, a ty jsi pro tu svou amforu, navíc ještě rozbitou, musel jezdit až do Buchary!“

SVĚTLO Z BUCHARY

Nejstarší částí Buchary je pyšný Ark, mohutná pevnost, jež byla sídlem vládců. Založil ji prý mýtický král Sijávuš, zabitý Afrásijábem, vládcem a stavitelem Samarkandu. Podle dochovaných pramenů tak učinil až v 7. století vládce Bidún, který „dal postavit zámek, plánem podobný souhvězdí Velké medvědice“. Od té doby byl Ark jádrem feudálního města.

V časech bucharského emirátu prošly vězením Arku tisíce nepohodlných. — Zpátky však vycházeli s rukama svázanými — buď vzadu (určení k zmrskání holf) nebo vpředu (odsouzení k useknutí hlavy). Jen boháčů se mohli vykoupit a poslat místo sebe nějakého chudáka, protože plánovaná poprava se musela uskutečnit, aby bylo učiněno zdejší spravedlnosti zadost.

Ještě více bylo těch, kteří už branou Arku živí nevyšli. Těsné, tmavé a vlhké kobky citadely byly záměrně osídleny klíšťaty „kana“, obrovskými „velbloudími štěnicemi“, které z odsouzenice v krátké době doslova vysály krev. — Když čirou náhodou neměli zrovna dost odsouzenců, dokrmovali klíšťata koňskou krví. Ještě dnes nemá člověk při procházce kolem těchto míst zrovna příjemný pocit, stejně jako když si uvnitř citadely, kde je zřízeno muzeum, prohlíží další nástroje emírových zvěle.

Registán, hlavní náměstí před Arkem byl před tisícem let zcela zastavěn nádhernými paláci, vysokými cihlovými budovami, hostinci, vkusnými parčíky a bazény. Vše vzalo za své válečnými válkami staletí.

K nejstarším dochovaným památkám patří jedinečné Ismafilovo mauzoleum Sámánidovců z 9. století, neuvěřitelná krychle s polokoulí, sugestivní právě svou stavební

střízlivostí a výrazností. Ne nadarmo je prý chtěli koupit Američané za pár miliónů dolarů. Ještě po revoluci byl v jeho okolí bucharský hřbitov a až do výše jedné třetiny byla stavba vrostlá do pohřebiště. Chodilo se přes zřícené náhrobky, místy trčely lidské kosti a zetlelé rubáše, ve vzduchu byl hustý žlutý prach a zápach tlení.

Dnes je kolem příjemný park kultury a oddechu, kde vesele skotačí děti a stařáci sedě na kobercích popíjejí čaj v blízké čajcháně. Také jsme si tam zašli na piálu horkého zlatavého nápoje, který vrhal do našich tváří odlesky slunečných paprsků, jimž bylo listovím stromů dovoleno projít a polechtat nás na nose.

SVĚTLO Z BUCHARY

„Strávil jsem zde velmi příjemnou noc, jednu z nejpodivuhodnějších.“

(Ibn Battúta, 14. stol.)

Kdysi měla Bucharu pevné hradby a 12 městských bran, které se půl hodiny po západu slunce zavíraly a klíče od nich se odevzdávaly mirošabu, „knížeti noci“, jak říkali veliteli stráže, který také řídil popravy. Šlechtná, či blahodárná „Buchára-i-Šeríf“ se ukládala ke spánku a noční ticho rušilo jen pravidelné volání muezzinů a krok stráží.

V současné Bucharě není noc o nic méně tajemnější. Jako kdysi jsou ulice poměr-

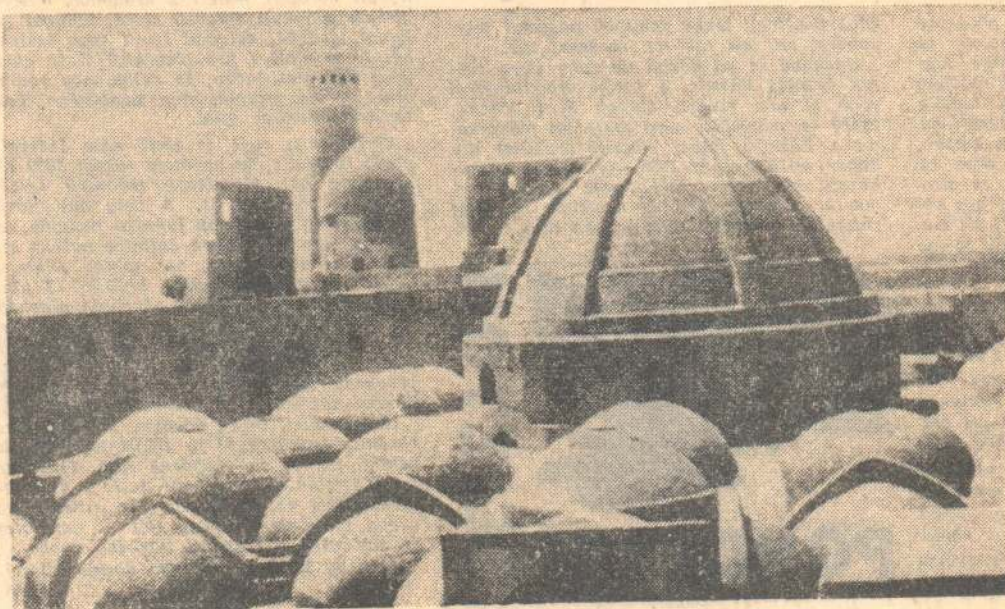
ně vylidněné, jako kdysi jimi občas proběhne pes. Jednoho z nich jsem si podmanil laskavostí a nechal se jím doprovázet při svých nočních toulkách. Pes byl v islámských zemích pokládán za nečisté zvíře, trpěné spíš jen jako zdravotní policie, a proto jej tak vyvedl z míry projev mé přízně.

Staří astrologové vybrali pro Bucharu znamení planety Venuše, což je v úzkém souladu se vzrušenou noční atmosférou, naplněnou očekáváním nevidaných věcí.

K ránu se probouzejí čápi, kteří si po celá staletí téměř nerušeně stavějí obrovská hnízda na vrcholcích mešit a minaretů. Už v jas-

ném slunci jdou první dělníci klidným krokem za svou prací a město zvolna vstává. Kolem minaretu Kálján obchází několik posledních věřících a tluče na něj rukama ze čtyř světových stran za rychlého drmolení.

Turisté, ubytovaní v medrese Kukeldaš, největší středoašijské medrese ze 16. století, ještě vyspávají a nemožou naslouchat šumění posvátných zdí, svědků bouřlivých dějů. Mladý student, s nímž jsme včera odpoledne hovořili, se už jistě pustil do studia. Minaret Kálján, padesátimetrový „minaret smrti“ se rozhořel v plném, horkém ohni slunce.

SVĚTLO Z BUCHARY

„Točí se mléčná dráha
i svět za ní,
všechno je kolo,
kolotání.“

(Z arabské lidové poezie)

Světlo proslulé bucharské vzdělanosti, šířené do světa stovkami medres, které tu v průběhu věků stály a stojí, se během času opotřebovalo natolik, že se pohlcovalo samo v sobě. Až s revolucí, s příchodem jejího jasného plamene, opět pookřálo a začalo znovu dávat sílu a naději lidem této podivuhodné země.

Byli jsme svědky letného pohledu do pohnuté historie národů, které tu bojovaly o své právo na život. Mluvílo se

tu stovkami různých jazyků, desítky náboženských systémů slibovaly lidem posmrtné štěstí. Žádná z vládnoucích ideologií však nedokázala zajistit většině obyvatelstva alespoň život důstojný člověka.

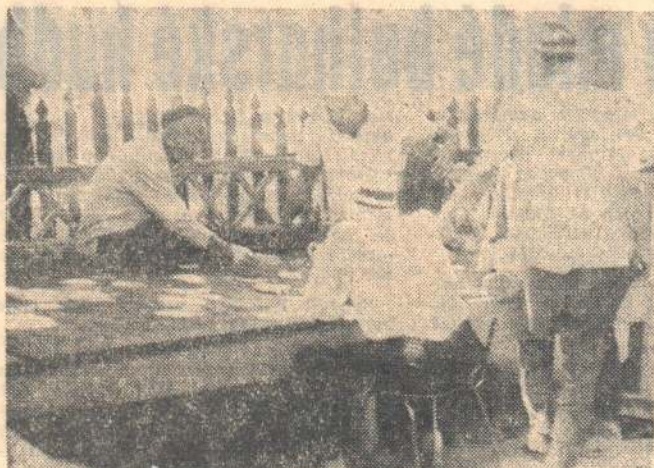
Padesát let rozvoje sovětského Uzbekistánu znamenalo zásadní přeměnu v historii země. Došlo i ke změně ve vědomí lidí, kteří opět po dlouhé době feudálního útlaku mohli volně pohlédnout za hranice chanátů a vyskočit rovnými nohama z temného středověku. I když zbývá vykonat ještě mnohé, děje se tak s úžasnou rychlostí, nadšením a obětavostí.

„Každý tu má pocit, jako by byl nositelem kultury, ne-li zakladatelem měst. Každý ti ukazuje, co vytvořil, vypravuje, jak se zhroutil, když přišel, a jak je šťasten, že může zůstat,“ píše E. E. Kisch. A je možno se přesvědčit, že ono nadšení prvních budovatelů socialismu v této zemi nevychladlo. Heroický boj s přírodou je zároveň i zápasem za lepší úděl člověka a vychází z těch nejsvětějších stránek bohatých historických tradic Střední Asie. Autoři 80 000 starých rukopisů, uložených v Uzbecké akademii věd, nacházejí důstojné pokračovatele v šíření světla moudrostí a humanity.

Cestovní zážitky pobíhají zmateně hlavou jako plaché pouštní ještěrky. V tříšti se občas objeví rezavý divoký velbloud, půvabná prodavačka zlatých výšivek, teploměr za dílkem s číslíci 51 st. C, statná Uzbecka za volantem těžkého zemního stroje, pískem zasypaná pevnost starého pouštního města, žhavé sluníčko, které vůbec neopaluje, či uzbecko-ruský slovník, objevený po návratu v ostravské vědecké knihovně.

Nezbude, než si ho někdy vypůjčit a znova se vrátit ke zdrojům bucharského světla, které mně tolik okouzliho.

MEČISLAV BORÁK
(Konec)

▲ Odpočinek v čajcháně